

Gubela Mji, Nomvo Dwadwa-Henda en Chioma Ohajunwa

Wanneer ons die [Internasionale Dag van Persone met Gestremdhede](#) (IDPD) op 3 Desember vier, moet ons ook die skaarste aan gedokumenteerde navorsing oor Afrika-perspektiewe in gestremdheidstudies beklemtoon. As 'n opkomende veld op die vasteland, en die lens waardeur gestremdheid verken word – as 'n konsep sowel as 'n geleefde ervaring – het gestremdheidstudies sy oorsprong in die Globale Noorde. Ons voer aan dat hierdie tendens nadelig is vir die geleefde ervaring van persone met gestremdhede in Afrika.

Die beskikbare literatuur uit die Globale Noorde oor Afrika se reaksie op persone met gestremdhede bied 'n lens wat tekortsiet en weerspieël dikwels nie die geleefde realiteite van [persone met gestremdhede op die vasteland nie](#). Die meeste van die denke oor gestremdheid wat die ontwikkeling van opvoedkundige programme en omvang van praktyk in Afrika rig, het uit die Globale Noorde ontstaan. Hierdie konseptualiserings, versadig met wanopvattinge oor Afrika, verontagsaam baie kontekstuele faktore wat die ervaring van gestremdheid op die vasteland vorm en sluit inheemse Afrika-kennissisteme uit.

Westerse kennis domineer steeds in akademiese instellings in Afrika, insluitend gesondheidswetenskapfakulteite waar rehabilitasiepraktisyns opgelei word. Max Sefotho betoog [dat inheemse ontologieë](#) – wêreldbeskouings gesentreer op die onderlinge verbondenheid en verhoudings tussen fisieke, geestelike en voorvaderlike sferes – vir baie eeue onderdruk is deur Eurosentriese teorieë van kennis. Hy brei verder uit dat hierdie inheemse ontologieë binne die veld van gestremdheid “onderdrukkende diskoerse van gestremdheid” teëgekome het wat inheemse kennissisteme opsygeskuif het. Ten spyte van die uitdagings wat hierbo genoem is, kom daar gestremdheidsgeleerdes en -praktisyns uit die Globale Suide na vore.

In [Eight Days in September](#) wys Frank Chikane, wat die voormalige Suid-Afrikaanse president Thabo Mbeki aanhaal, op verskillende groepe mense wat Afrika binnegekom het en voortgegaan het om beide die kennis en wesenswaard van 'n Afrika-persoon te vorm en te ontwikkel, insluitend [hoe Afrikane gestremdheid definieer en daarop reageer](#). Hierdie groepe het Europese koloniseerders, Indiese en Chinese migrante en handelaars, sowel as Maleise slawe ingesluit. Dit is belangrik om te verseker dat Afrika-kennis en begrip van gestremdheid nie oor die hoof gesien word wanneer daar sekere oorweging gegee word aan die buite-stemme van nuwe inkomelinge nie. Gegewe dat inheemse mense sistematies uitgesluit is om beheer te neem van hul eie geskiedenis, word dit kritiek om [gestremdheidsteorieë te dekoloniseer deur regstelling](#).

Daar is 'n dringende behoefte aan Afrika-gestremdheidsdenke en -konseptualiserings in die vasteland se akademiese instellings. Sentraal hiertoe is die deelname van persone met gestremdhede om magsverhoudinge binne navorsingsagendas en prosesse te destabiliseer. Dit is ook goed gedokumenteer dat akademiese uitsluiting 'n groot kwessie is vir persone met gestremdhede, van laerskole tot tersiêre instellings. Gevolglik word die aanvanklike konseptualisering van gestremdheidsnavorsing in Afrika-universiteite uitgevoer deur nie-gestremde mense. Sonder 'n doelgerigtheid om persone met gestremdhede oor hul geleefde ervaring te betrek, loop ons die risiko om voortdurend beskikbare inligting uit die Globale Noorde te put.

Rob Kitchin voer aan dat gestremdheidsnavorsing [weggekry moet word van geleerdes wat steeds tradisionele metodes gebruik](#). Hy doen 'n beroep vir die aanvaarding van navorsingstrategieë wat bevrydend (wat “positiewe” maatskaplike verandering soek) sowel as bemagtigend (wat “positiewe” individuele verandering deur deelname soek) is. Die 2025 IDPD-tema beklemtoon die behoefte om die

leierskap van persone met gestremdhede te versterk vir 'n inklusiewe en volhoubare toekoms. Akademiese instellings moet werklik inklusiewe programme ontwikkel om die leierskap van persone met gestremdhede te bevorder. Dit sal veel makliker wees vir persone met gestremdhede om aan hierdie programme deel te neem as dit hul konteks, waardesisteen en geleefde werklikheid weerspieël, en help om hul daaglikse struwelinge die hoof te bied.

Verskeie diskoerse kan help om 'n Afrika-gesentreerde begrip van gestremdheid binne die vasteland se tersiële instellings te formuleer. Byvoorbeeld, die Afrika-spirituele filosofie van Ubuntu, wat die wese, doen en word (sin en praktiese aspekte) omhul, [kan gebruik word om gestremdhedsprogramme te ondersteun](#). Ubuntu herinner ons daaraan dat ons nie alleen bestaan nie. Ons het so 'n integrale verbinding met die ander (mense, diere, fisieke omgewing, goddelikheid) dat ons slegs bestaan in direkte verhouding tot die bestaan van die ander; ons erken dat ons bestaan omdat die ander dit doen. Dit is 'n geestelike beginsel (Die Wese). Gebaseer op hierdie begrip van 'n gedeelde Wesenskap, [raak ons betrokke en onderhandel ons](#) (Die doen). Ons besef dat deur voortdurend betrokke te raak in respekvolle transaksies met die ander, onself ook voortdurend besig is om te word. Die wording word ingelig deur beide die praktiese en die spirituele, wat ons in staat stel om aan te hou transendeer en te verbind met 'n hoër gelykheidstrewa.

Die AmaBomvana, 'n inheemse gemeenskap in die Oos-Kaap-provinsie van Suid-Afrika, is 'n [voorbeeld](#). Wanneer hulle praat oor 'n persoon met 'n gestremdheid, beweer hulle dat hulle praat oor 'n mens omdat hul bloed dieselfde is en hulle ook 'n familielid is. Van belang vir die AmaBomvana is die geestelike komponent van die persoon. Hulle neig om gestremdheid te sien as 'n kombens wat enige ander gees dra en dat die siel nie gestremd is nie.

Ubuntu kan gebruik word om gestremdhedsprogramme te ontwikkel wat deur deernis onderlê word. Dit het die kapasiteit om 'n kontekstuele en kultureel relevante herkonseptualisering van regte soos toegepas op gestremdheid te ondersteun. Dit sal moontlik persone met gestremdhede en hul gesinne binne inheemse Afrika-gemeenskappe in staat stel om toegang te verkry tot regte en geleenthede wat tans nie vir hulle beskikbaar is nie.

Sommige gevallestudies kom na vore wat die behoefte beklemtoon om die bespreking oor die lens waardeur Afrikane gestremdheid beskou, te herbesoek. In teenstelling met die aanhoudende negatiewiteit teenoor gestremdheid, gebruik hulle inklusiewe norme ondersteun deur menslikheid en Ubuntu. Die werklikheid van gestremdheid word dikwels gekenmerk deur sosiale en strukturele uitsluiting [wat teen Afrika-denke indruis](#). Alhoewel meer navorsing nodig is, bestaan daar bewyse dat pre-koloniale Afrika-gemeenskappe persone met gestremdhede ingesluit het alhoewel hulle nie die term "gestremdheid" geken het nie. Daarom begin Afrika-gestremdhedsdenke nie van 'n skoon bladsy af nie, maar ons moet voortgaan om hierdie kennis te bevry.

Voortaan behoort inheemse geleerdes 'n kritiese lens te gebruik wat dit wat nie relevant is in hoe Afrikane gestremdheid beskou nie, sal bevraagteken en vervang, [ondersteun deur relevante navorsing](#). Dit sal help om die spreekwoordelike "baba met die badwater weggooi" te voorkom. Ons sien dit as die weef van 'n kleurvolle kombens wat Westerse en Afrika-kennis oor gestremdheid bymekaarbring en kontekstueel relevante begrippe van gestremdheid skep wat werklik voordelig is vir diegene wat die meeste geraak word.

**Prof Gubela Mji en dr Nomvo Dwadwa-Henda is verbonde aan die Sentrum vir Gestremdheid- en Rehabilitasiestudies, en dr Chioma Ohajunwa aan die Afrika Sentrum vir Inklusiewe Gesondheidsbestuur by die Universiteit Stellenbosch, Suid-Afrika. Hierdie artikel is gebaseer op hul hoofstuk 'African*

Perspective on Disability, wat onlangs gepubliseer is in *Doing Disability Research in Africa: Reflections from the African Network for Evidence-to-Action in Disability (AfriNEAD)* (2025).